

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

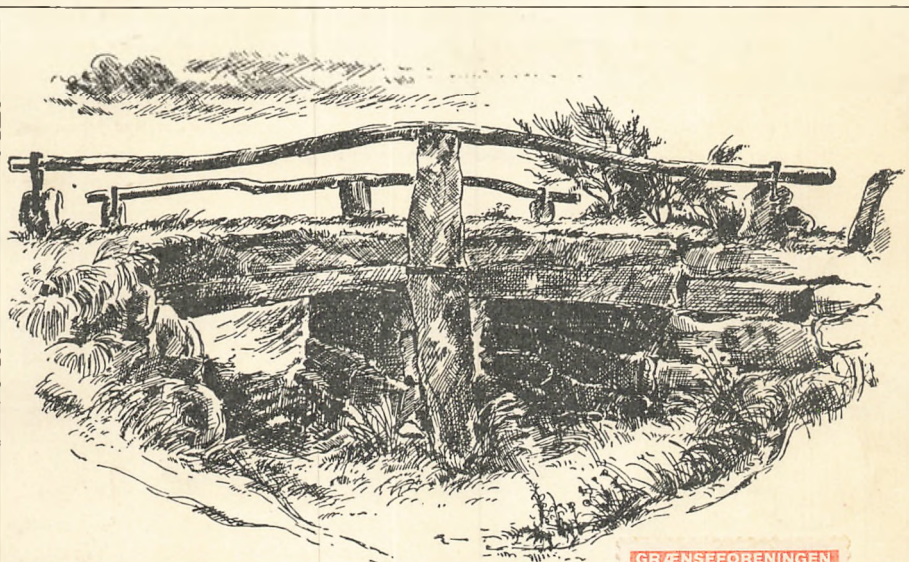
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

STAMBLADET

Ud af en eneste stor granitsten — Skovby-
stenen — kløvede gamle Jørgen Sønder-
balle i 1787 den historiske Immervad bro.
For den tid var her kun et vadested. Der
rinder ikke mere vand under broen, men
dette mesterværk i stenhuggerkunst har
fået lov at blive stående som et fredet min-
de på den ældgamle hærvej fra Viborg til
Slesvig. — I dag udsendes Immervad bro på
frimærke med en overpris på 10 øre til for-
del for Grænseforeningen.

Sønderborg Bys Sparekasse

SØNDERJYDSK **Kliche** TEKNIK A/S

St. Rådhusgade 8 - SØNDERBORG - Telefon 21505

Stambladet udsendes denne gang i anledning af det nye frimærke, der udgives i dag, den 28. maj 1964, med Immervad bro som motiv. Stambladets forside er prydet med en tegning af den gamle bro, hvorunder ses det nye frimærke forsynet med det sjældne førstedagsstempel.

Efter artiklen om Immervad bro fortælles om den 1000-årige Hovslund-runesten, der for nu netop 100 år siden blev bortført til Berlin og først kom tilbage på sin gamle plads efter 87 års udlændighed. Endvidere berettes om den sidste kongefærd ad hærvejen i 1863 og til slut om bygningen for ligeledes 100 år siden af jernbanen, der fra tog hærvejen — eller oksevejen — dens sidste betydning som hovedtrafikåre ned gennem århundrederne.

Stambladet kan forhåbentlig hermed bidrage til at øge interessen for vort grænselands særprægede historie og derigennem medvirke til øget salg af det nye frimærke, hvis overpris på 10 øre støtter Grænseforeningens arbejde.

Abonnement på tidsskriftet „Stambladet“ kan tegnes hos redaktøren, lærer Andreas Michaelsen, Tyreshul, Vojens, telf. (045) 7 81 11, lokal 78 v, postgiro nr. 385.16. „Stambladet“ udkommer periodisk med 10 hefter årligt, hver på ca. 16—32 sider. Pris pr. årgang frit tilsendt 22,50 kr. (incl. oms.). Enkelte numre 3 kr. Bankkonti: Vojens Sparekasse og Union Bank, Flensborg. Klicheer: SønderjydsK Kliché Teknik A/S, Sønderborg.

Atter i år afholdes

kursus for slægtshistorikere på Køng folkehøjskole

Leder: Arkivar Hans H. Worsøe, Abenrå. Nærmere oplysninger om kurset, der finder sted i dagene 28. juni — 4. juli, fås hos forstander Arne Winther, Køng Folkehøjskole pr. Glamsbjerg.

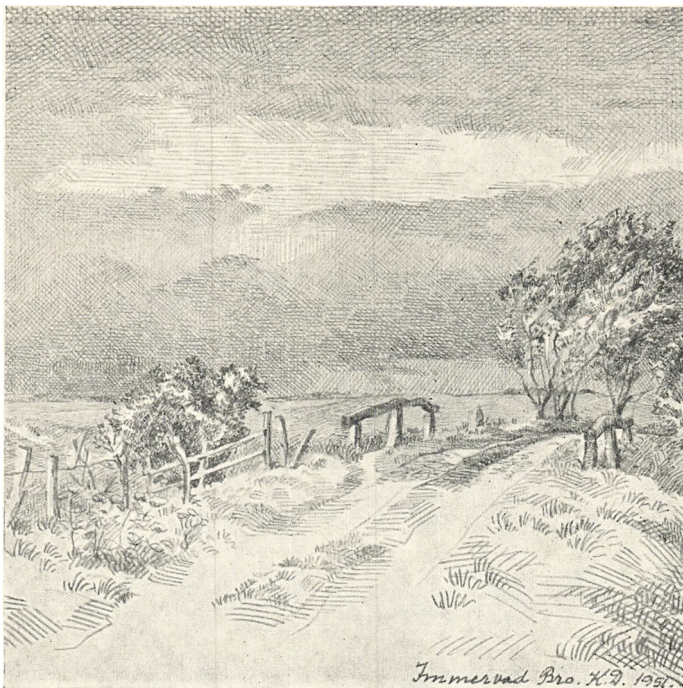

Antikviteter

købes og sælges
Dødsboer vurderes

Antik = JENSEN

Gammelting 16 — Haderslev
Telf. (045) 2 26 74

Den historiske Immervåd bro

Af Andreas Michaelsen.

„HVOR GAMMEL ER IMMERVAD BRO?“ „Er den helt fra middelalderen, og hvem mon har bygget den?“ — De spørgsmål hører man tit, og det er først nu efter megen søgen lykkedes *Stambladet* at finde frem til den egentlige historie bag bygningen af den gamle Immervad bro.

Et enkelt årstal finder man endnu mejslet i sten på selve broen — 1787. Ser man nøjere efter, får man øje på det på den midterste bropille mod øst, vendt ind mod den vejfarende. Med dette årstal som udgangspunkt gennemsøgte akterne på Landsarkivet i Åbenrå, der dog intet kunne fortælle. Men — hvorfor egentlig gå over broen efter vand? Det gamle ord viste sig endnu en gang at have sin gyldighed.

For på selve egnen fandtes endnu efterkommere af broens gamle bygmester. Og her følger, hvad tidligere gårdejer Peter Jørgensen Nørsgaard

(5. 5. 1886—21. 12. 1963) af den gamle, kendte Nørgaard-slægt vidste at fortælle ud fra slægtens dokumenter og mundtlige overlevering:

„Immervad bro er bygget i 1787 af en mand ved navn *Jørgen Pedersen Aarøe* fra Skovby. Han blev kaldt *Jørgen Sønderballe*.

Han var født den 7. 8. 1740 i Sønderballe og døde i Skovby den 1. 3. 1837 og blev altså over 96 år gammel! Han var gårdmand, bygmester og stenhugger, og at han tilfulde har mestret sit håndværk, ser man på det prægtige arbejde, han her har efterladt sig. — Han er en gammel slægtning af mig, min bedstemors bedstefar, og derfor ved jeg måske lidt mere om broens tilblivelse end de fleste andre.

Min far, der var født i Skovby i 1830, kunne huske ham. I 1836 var gamle *Jørgen Sønderballe* på besøg i min fars hjem, hvor de var ved at bygge en lade. Men da blev den gamle meget utilfreds med, at der hertil brugtes søm, som på den tid var noget nyt. Det duede skam ikke, nej, men bor i stedet for huller og slå en pind i — *så vidste man da, at det kunne holde!*

Dengang skrev man ikke meget. Det var oftest mundtlige meddelelser, og jeg mindes tydeligt, at far fortalte broens oprindelse og historie:

Da broen skulle bygges, blev arbejdet udbudt. *Jørgen Sønderballe* sagde så en dag til sin nabo, gårdejer *Matthias Paulsen*:

„Skal vi to ikke påtage os dette arbejde, *Matthias*?“

„Hvordan mener du?“ svarede den anden. — „Jo, vi ordner det sådan, at du gør kørslen, kører sand og sten til vadestedet og hvad vi ellers skal bruge, og så gør jeg stenhuggerarbejdet!“

„Men hvor får vi stenen fra, *Jørgen*?“ spurgte naboen. „Jo“, svarede *Jørgen Sønderballe*, „stenen ligger på din mark, som kaldes *Fredssuk*.“

Og sådan blev det. Resultatet ser vi den dag i dag. En prægtig gammel bro, som ser ud til at være lige så stærk som den dag, den blev afleveret.

— Med undtagelse af nogle enkelte, mindre stykker byggedes så *Immervad* bro op af lange, svære stensbjælker, kløvet ud af en og samme sten, den store *Skovbysten*. Endog skulle kun halvdelen af denne sten være brugt til *Immervad* bro! De store stenblokke er kløvet ud i kvadre på $3\frac{1}{2}$ —4 meters længde og ca. 35 cm i tværmål og er så nøjagtigt henlagt i broen, at kilesporene passer ind i hinanden. Ser man nøjere efter,

kan det tydeligt ses, at det er én og samme stenart, Immervad bro består af.

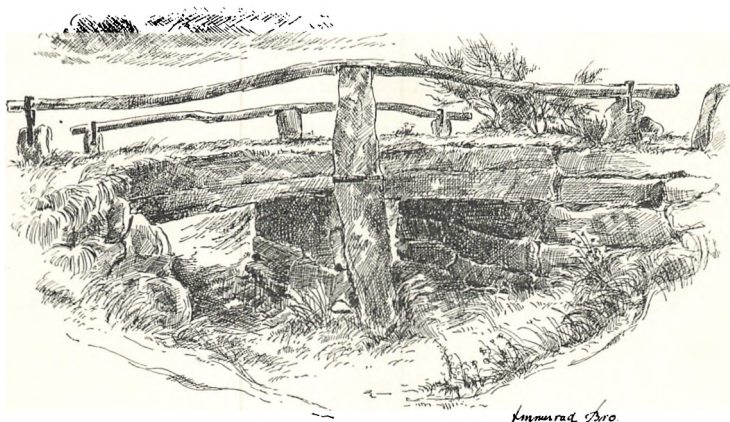
Og så blev de to største stenbjælker endog stjålet! Et ikke helt lille stykke tyvearbejde. Det blev fortalt i min drengetid, at det er de to prægtige sten, som endnu står ved indkørslen til en gård nogle kilometer fra broen.

Min tipoldefar anvendte en særlig teknik ved kløvningen af de mægtige stenblokke. Først blev kilesporene hugget ud, og heri pressede han trækiler, som så blev overhældt med kogende vand. Kilerne udvidede sig derefter så meget, at de med lethed lavede det fine kløvearbejde.“

Under Immervad bro havde Rudbækken sit løb. Åen udspringer inde ved vandskellet i skoven mod øst og flyder herfra videre på sin lange rejse mod Ribe, hvor den som Ribe Å ender ude i Vesterhavet over 50 km herfra. — Der er noget af den store linie over landskabet her ved Immervad. Mosedraget breder sig tungsindigt, og viberne skriger over fladerne, der drukner i kimingen ude mod vest.

Her danner åen skel mellem to sogne, to herreder og to amter.

Indtil 1787 var Immervad bro blot et vadested, hvor store, flade sten var lagt ud med et skridts afstand. Herover gik den gamle oksevej, der

Der er noget af den store linie over landskabet ved Immervad. — Her har vestenvinden på et af de flade arealer sat sit præg på de forblæste træer i et gammelt markskel (foto: Senius Tiedemann).

er fra omkr. 1400-tallet. Men vadestedet og vejen er langt ældre. Thi herover førte hærvejen fra Viborg til Dannevirke og videre mod Rom — vor ældste rute fra norden til syden.

Allerede i oldtiden har her været forbindelse sydpå. Langs hærvejen, *guldvøjen*, ses endnu de mange gravhøje, men dengang var der mange flere. Vejen gik dengang tit ind over brede, mørke heder og øde strækninger med spredte smålunde og krat, så det har ofte været en hård tørn, særlig ved vintertid. Der findes da også sagn og beretninger om vejfarende, der for vild i tåge og snefog og som omkom — for ikke at tale om røvere og stimænd. (Se „Ad oksevejen gennem Øster Løgum sogn“, Stambladet bd. I, side 66—71).

Navnet Immervad møder vi første gang i forbindelse med hærvejen. Til Immervad-passet knytter sig særlig mindet om én af Erik af Pommerns uheldige kampe mod holstenerne. I juli måned 1420 sendte kongen en hær ind i det nordlige Sønderjylland på vej fra Haderslev mod

Tønder med *Tønne Rønnow* og *Peder Hogenskild* som hærførere. Og her ved Immervad stødte hæren sammen med en sydfra kommende fjende. Det kom til en blodig kamp, der endte med, at den danske hær blev slået af holstenerne.

At der har været forrædderi med i spillet synes den gamle folkevise at fortælle. I en gammel adelig slægtebog hedder det i et vers:

„Ved Immervad
der fik Danmark hendes bad.
Ved Hogenskilds nid,
alt folket lå død og hvid!“

Sagnet fortæller, at slægten Hogenskild fra da af ikke mere ville bære et navn, hvorpå niddingstemplet var sat og hvortil klæbede forræderi, hvorfor den i stedet tog navnet *Huitfeldt*. — På markerne øst

I dalen Fredshol på den gamle hærvej nord for Immervad bro løber Surbækken under vejen gennem en gammel stensat bro, der efter sagnet skal være lavet af den samme sten, „Skovbysten“, som Immervad bro blev bygget af. De kløvede sten ligner i både form og kilespor stenene i Immervad bro til forveksling (foto: Bram van Leeuwen, pinsen 1964).

for den tidligere Immervad kro er der i mands minde opløjet rester af rustninger og våben. Med henblik på denne begivenhed skal ældre forfattere have omdøbt stedet til *Jammervad*.

Der er gransket meget over, hvad navnet Immervad skal betyde, og ovennævnte teori menes af mange at være den rigtige. Ellers nævnes:

Immervad: „altid vade“ — der dog lyder ret usandsynligt, da det sikkert har været meget almindeligt for de vejfarende at måtte vade over vandløbene, hvor de kom frem.

Immerwat: Når sultne vejfarende kom og spurgte krokonen på Immervad kro, om hun havde noget at spise til dem, lød svaret: „*Wir haben immer watt!*“

— Men navnet Immervad har sit udspring fra langt ældre tider. Iflg. *Sønderjyske Stednavne* er det i et dokument fra 1464 opført som *Emmerwatt*. Og samme navn findes som gadenavn i Århus ved et fordums vadested over Århus Å. Ligesom her antages navnet at have været åens navn. — Ordet *Emmer* menes at være et ældgammelt, nu uddød ord i slægt med det latinske ord *Jimber*, der betyder *regn*.

Hærvejen taber sin betydning i 1400-tallet på strækningen fra Skodborghus til Immervad. Færdslen — særlig stuedriften — går mere og mere ad oksevejen over Kolding, Haderslev, Marstrup og over Vartenbjerg hertil. De store markeder trak trafikken ind gennem østkystens byer.

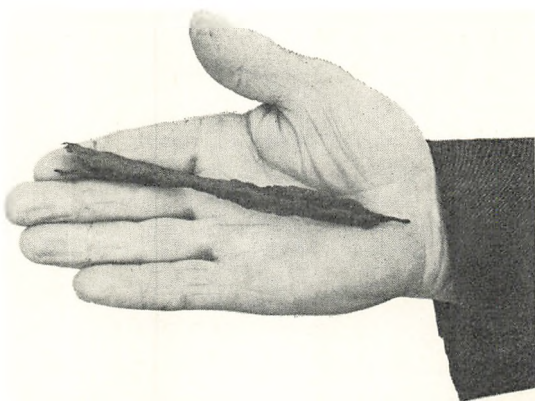
Ved Immervad mødtes det døde hærstrøg med den levende oksevej fra Haderslev over Vartenbjerg kro og fyldtes atter af uro og færdsel på sin videre færd mod syd. Lige til 1840-erne hævdede den sin rang som landsdelens vigtigste rute. Her slæbte okser i tusindvis deres mødige ben ad den sandede bane på march imod rigets grænser. Oksevejen gjorde i sandhed skel for sit navn. Lige fra middelalderen til op imod vore dage har millioner af brølende dyr i tidernes løb møjsommeligt skridtet vejen ud mil efter mil over heden. Og med korte mellemrum vinkede de mange kroer med sengely og mad til de dødtrætte drivere og hø til de sultne dyr.

Nu om dage er vejen stille og tom på den lange strækning fra Immervad til Bov. Vraget af nutidens stortrafik vandrer den ensomt gennem

det forblæste landskab. — Men skøn er den gamle, forfaldne vej. Fyldt med sin særlige stemning og poesi, hvor hvert skridt i det knirkende sand vækker ligesom en genlyd af århundreders færdsel.

Når man forlader Immervad bro og rejser et lille stykke længere mod syd, kommer man til en trekantet plads på vejens østlige side.

Endnu i mands minde er der pløjet dele af rustninger og våben op på valpladsen ved Immervad. Omkr. 1916 fandt en dreng dette stykke af et jernspyd nær Immervad bro.

Nordkanten af den er ca. 50 m bred. Det har været lejeplads for okserne. Den er fredet, men desværre er der nogle, som ikke har respekteret fredningen og har taget sig den frihed at grave sandhuller i den.

Egnen heromkring var for 100 år siden endnu lynghede med vid udsyn, men de sidste menneskealdres opdyrkning, plantning og ny bebyggelse har helt ændret egnens præg. Mod øst ses nogle gravhøje; de få, der endnu er tilbage. Ved den ene høj står en stor sten. En gammel folkeoverlevering fortæller, at den sveder, hvergang den lugter nybagt brød!

I sydvest ligger *Damgård Mølle* og *Stenhøj* (87 m), Sønderjyllands højeste punkt vest for banen Lunderskov—Padborg. — Fra moserne vest for Immervad og en mil mod øst findes spor af en gammel forsvarsvold, *æ Dich* eller *æ Vold* kaldes den i folkemunde. For at få øje på den skal man et stykke ud til siderne fra oksevejen. Især på østsiden træder den tydeligt frem, mod vest er der kun en svag antydning.

Efter sigende skal den kunne spores ned til Gennerhol. Men volden har desværre lidt nogen overlast ved manglende pietetsfølelse og folks

trang til at forøge deres jorder. — Intet sagn og ingen historisk kilde røber noget som helst om, hvem der har kastet denne vold. Måske har den været et værn imod fjendeangreb fra syd mod det danske rige? Dens beliggenhed taler herfor. Et lignende mærkeligt forsvarsanlæg findes en lille mils vej syd herfor. Nationalmuseet har gennemført en fredning af volden på en strækning af 385 meter; fredningsdeklarationen fandt sted i 1956. Den er fredet under navnet „Vendersvolden“.

I plantagen øst for vejen findes endnu tre betonbunkers, som tyskerne byggede under 1. verdenskrig.

Følger vi til slut oksevejen et par km mod nord, kommer vi igennem en dyb slugt, som kaldes *Fredshol*. Sagnet fortæller, at her har felt-herrerne omkring 1420 forhandlet om fred eller våbenhvile. I nærheden ligger her den mark, som kaldes *Fredssuk*. På denne mark lå den store Skovbysten, hvoraf den gamle bro blev bygget.

Oksevejen var meget bred, ofte 20 meter og derover. Var det ene spor kørt for meget op, lavedes blot et nyt ved siden af. Afløb manglede, så vejen var hyppigt oversvømmet. Pastor Thode fra Øster Løgum skriver således i sine notater i 1724: *Vejen ved efterår og ved vintertide kan kun passeres med livsfare!*

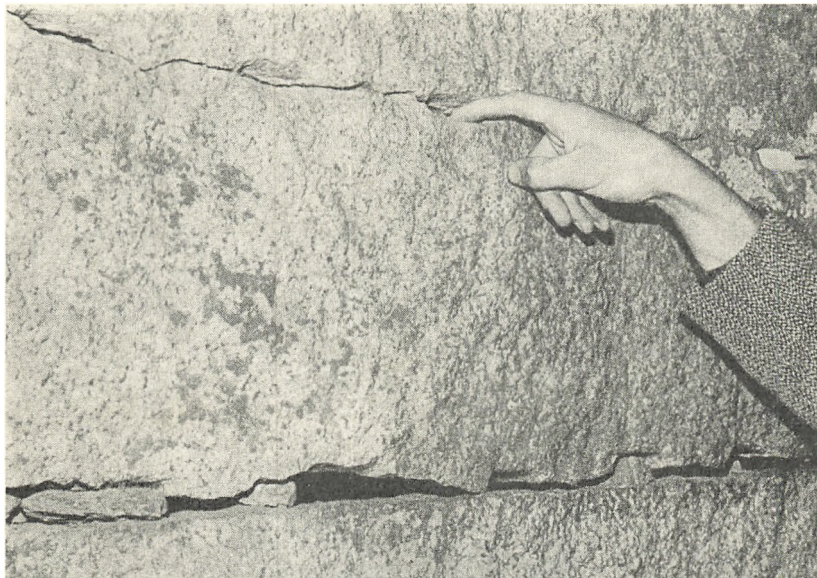
Pastor Kjær (1771—1834) i Øster Løgum beretter om pastor Thode, at denne engang havde været vesterude til konvent. Da han nåede ind til Lunderup hede efter at have kørt i moser og pløre, sagde Thode til sin kusk, avlskarlen Martin Bau:

Gud ære heden, Martin, her er da bund!

I 1756 klager Generalamtet første gang over oksevejen. Man forlanger bl. a. en stendæmning ved Immervad og Toldsted i Hjordkær sogn. På den tid, inden broen var bygget, var det almindeligt med vadesteder. 29. oktober 1784 kom så den store vejforordning for hertugdømmet Slesvig, der påbød, at de store, jordfaste sten skulle graves ud og slæbes bort, alle træødderne fjernes og hullerne i vejen, hvor vandet løber sammen i søer, fyldes grundigt op. Over hederne skulle vejene nu lægges lige og på de øde steder rejses afvisersten.

3 år efter denne forordning var det, at Immervad bro blev bygget.

Der berettes, at i 1819 blev de første større veje planeret og deriblandt også oksevejen. Inden den tid var vejene i den grad slette, at de ikke

„Min tipoldefar anvendte en særlig teknik ved kløvningen af de mægtige stenblokke til Immervad bro. — Først blev kilesporene hugget ud, og heri pressede han trækiler, som overhældtes med kogende vand. Kilerne udvidede sig derefter så meget, at de med lethed lavede dette fine kløvearbejde.“ (foto: Bram van Leeuwen, maj 1964).

kunne passeres uden fare. De var højst udbedret med lyng og grene, hvor det skønnedes nødvendigt. — Den nuværende hovedvej 10 er iøvrigt også en ret gammel vej. Dog var den i amtmænd *von Schmethaus* tid i 1802 så snæver, at det mange steder kneb for to vogne at passere hinanden. Derfor gik den meste færdsel mellem købstæderne Haderslev og Åbenrå om ad oksevejen. — Den led ikke af den skavank, tværtimod!

I 1866 skete et reparationsarbejde med Immervad bro. Et jernbånd om den vestlige midtersøjle er forsynet med nævnte årstal, slået ind prik for prik. Samme år skal bundstenene gennem begge løbene være lagt. Desværre var det værnestene, som stod om HÆRULF-stenen, der var blevet brugt til dette formål! Og her under Immervad bro ligger stenene den dag i dag.

I 1952 blev Rudbækken reguleret og en ny bro bygget, støbt i cement med indlagt jern osv. Som en bro skal bygges i vore dage, er den sik-

kert stærk nok, men cementanlægget mangler ganske den poesi, der er over den gamle Immervad bro. Og samtidig blev åens vandstand sænket så meget, at den gamle bro nu ligger fuldstændig på det tørre, så at man ikke blot kan bese den fra oven, men nu kan gå ned under den og nærmere undersøge, hvorledes den er opført og hvilke mægtige stenblokke, den er bygget af.

Da den nye bro skulle bygges, var der tale om, at den gamle bro skulle rives op og slås i stykker til skærver! Heldigvis var der i tide nogle behjertede mænd, som forstod, at det var synd og som sørgede for, at Immervad bro blev bevaret og fredet.

Deres navne er ikke kendt, men de skal her bringes vor bedste tak for deres indsats dengang.

I dag, den 28. maj 1964, udsendes dette nye frimærke med Immervad bro som motiv. Det er tegnet af kunstneren Mads Stage og graveret af Czeslaw Slania. Farven er rød, og det er udsendt i 1/2 gang almindelig frimærkestørrelse på fluorescerende papir. — Frimærket er udgivet med en overpris på 10 øre til fordel for Grænseforeningen.

Grænseforeningen blev stiftet i 1920 som støtteorganisation for danskheden i Sønderjylland og Sydslesvig. I dag består den af 400 enkeltforeninger Danmark over med ialt ca. 165.000 medlemmer. Grænseforeningen yder økonomisk og moralsk støtte til danskheden i grænselandet, navnlig til landsmænd syd for grænsen. — Foreningen søger i Danmark at sprede oplysning om grænselandets forhold, at skabe interesse for dets problemer og varetage det danske folks naturlige grænselandsinteresser.

Yderligere oplysninger kan fås hos Grænseforeningens lokalforeninger over hele landet eller ved henvendelse til: Grænseforeningen, Peder Skramsgade 5, København K, telf. CE 13 063.

Hærulf-stenen

Af Senius Tiedemann, Hovslund.

„JEG REJSER VIDERE. Fra Immervad lod jeg min kusk holde af på venstre hånd til den brede landevej fra Haderslev. Jeg fik derved at se den gamle, bekendte og i hele det slesvigske den eneste runesten; den står så godt som midt på landevejen. —

Jeg steg ud af min vogn. Med ærefuld nysgerrighed nærmede jeg mig det ældgamle mindesmærke. Hvor simpel kom denne alderdoms æresstøtte mig for! En rå og udannet, grå kampesten, flad, men uslebet på den ene side, ukunstlet på de øvrige, og oprejst . . . “

Det er en 200 år gammel rejsebeskrivelse, vi her læser i. I 1763 skrev præsten i Nustrup, magister Johan Dyssel sin nu meget sjældne rejsebeskrivelse: *Forsøg til en indenlandsrejse*. Og heri kan man følge hans rute videre ad oksevejen — *den brede landevej fra Haderslev*, som han kalder den.

HÆRULF-stenen (eller *Hovslund-stenen*) hører til de danske runesten, der tidligst er nævnt i vor litteratur. Henrik Rantzau, den lærde statholder i hertugdømmerne, lod i 1592 P. Lindberg udgive et værk, hvori stenen er omtalt. Endnu i Ole Worms tid var *HÆRULF-stenen* den eneste kendte sønderjyske runesten, der blev optaget i hans værk *Monumenta Danica* i 1643.

Fra Øster Løgum sogn er opbevaret pastor Kjers indberetning om oldsager fra 1808. Den indsendte han den 6. november sammen med tegninger af såvel runestenen som stedet, hvor den fandtes, til „Den Kongelige Commission i Kjøbenhavn for Oldsagers Opbevaring“, og herfra har Stambladet lånt to af de over 150 år gamle pennetegninger.

Den stod da „omtrent 3800 alen sønden for værtshuset Emmervadt“ øst for vejen i en jordvold med skriftsiden ud mod de vejfarende. Og pastor Kjer tydede indskriften korrekt (se billedet).

HÆRULF-stenen regnes for at være samtidig med den lille Jellingesten, dvs. fra første halvdel af 900-tallet. — Vi ved, at vikingetidens bebyggelse i Sønderjylland har været særlig kraftig. Der har udfoldet sig et rigere liv hernede end i det øvrige Danmark. Og forholdet er let forklarligt. Thi Ribe og Slesvig var dengang midtpunkterne for vort lands økonomiske tilværelse. Ejdermunden må ligesom vestkysthavnene have været udgangspunkterne for flertallet af de mange vikingeflokke, der hærgede Vesteuropa.

Men det er en sørgelig sandhed, at vore mindesmærker og fund fra vikingetiden kun meget ufuldstændigt giver os et billede af kulturlivet i denne periode. Vi ejer kongegravene, smykker, våben og spredte småfund, som fortæller om den jævne frimands udrustning, men bopladser og grave fra den tid er mere end sjældne.

I Sønderjylland gælder denne hovedregel også. Søger vi håndgribelige minder om befolkningens tilværelse her i 800- og 900-tallet, svigter materialet — Hedeby undtaget. Men alligevel, vi er langt fra dårligst stillet hernede. I Sønderjylland har pulseret et stærkt liv i vore kampmættede egne. Er *HÆRULF-stenen* mon sat over en af disse vikingekrigere? Eller er det runemesterens eget navnetræk? Rejserens — eller hvad mon? Vi ved det ikke. — Navnet er blevet glemt, og intet sagn har båret det frem til vor tid.

Indskriften på HÆRULF-stenen, der står meget klart og nu fremtræder trukket op i rødt, læses fra neden og opefter. Der står:

hairulfr,

der er navnet Hærulfr — Hærulf. Den mand, til hvis minde Hærulfstenen er rejst, er os ganske ukendt. Derimod kan man ved hjælp af indskriften tilnærmelsesvis bestemme tiden, Hærulf-stenen tilhører, til første halvdel af 900-tallet, altså samtidig med de ældste bevarede runesten fra Nordjylland og med den mindre Jellingesten (foto: Bram van Leeuwen).

I henved 1000 år fik HÆRULF-stenen lov at stå urørt på samme sted, hvor den var sat i oldtiden. Den er ikke flyttet, som det ellers jævnlig sker, fra en anden plads for at indsættes i diget, hvor den stod indtil 1854. Nej, diget var gennem århundrederne rykket så langt frem, at runestenen nu havde sin plads i det.

Men efterhånden nærrede man frygt for, at stenen her i diget var udsat for ødelæggelse. Den kunne jo ved lejlighed blive kløvet for at bruges til en stenkiste eller lignende. Efter forslag af husfoged Brøchner i Åbenrå blev den i 1854 udtaget af sit dige og anbragt på en lille plæne i nærheden med et stenhegn omkring.

Ved deklaration af 30. november 1854 fra gårdejer Mathias Paulsens enke Cathrine Paulsen i Hovslund, på hvis jord runestenen havde

plads, erklæredes stenen nu for at være *Hans Majestæt Kong Frederik VII's ejendom*.

Ikke desto mindre vakte den kun 10 år senere prins Friedrich Carls interesse, og for nu 100 år siden, efter tabet af Sønderjylland i 1864, undså han sig ikke for at tage den med til Tyskland som et sejrstrøfæ for derefter at anbringe den i parken ved sit jagtslot *Dreilinden*, nær banestationen *Wansee* ved Berlin. Henede kendte man jo ikke sådanne runesten. — Det må antages, at den 4 tons tunge sten med heste er blevet slæbt til Rødekro og ført videre med jernbane derfra. Banen var netop åbnet 15. april 1864 og var kun anlagt sydfra til Rødekro.

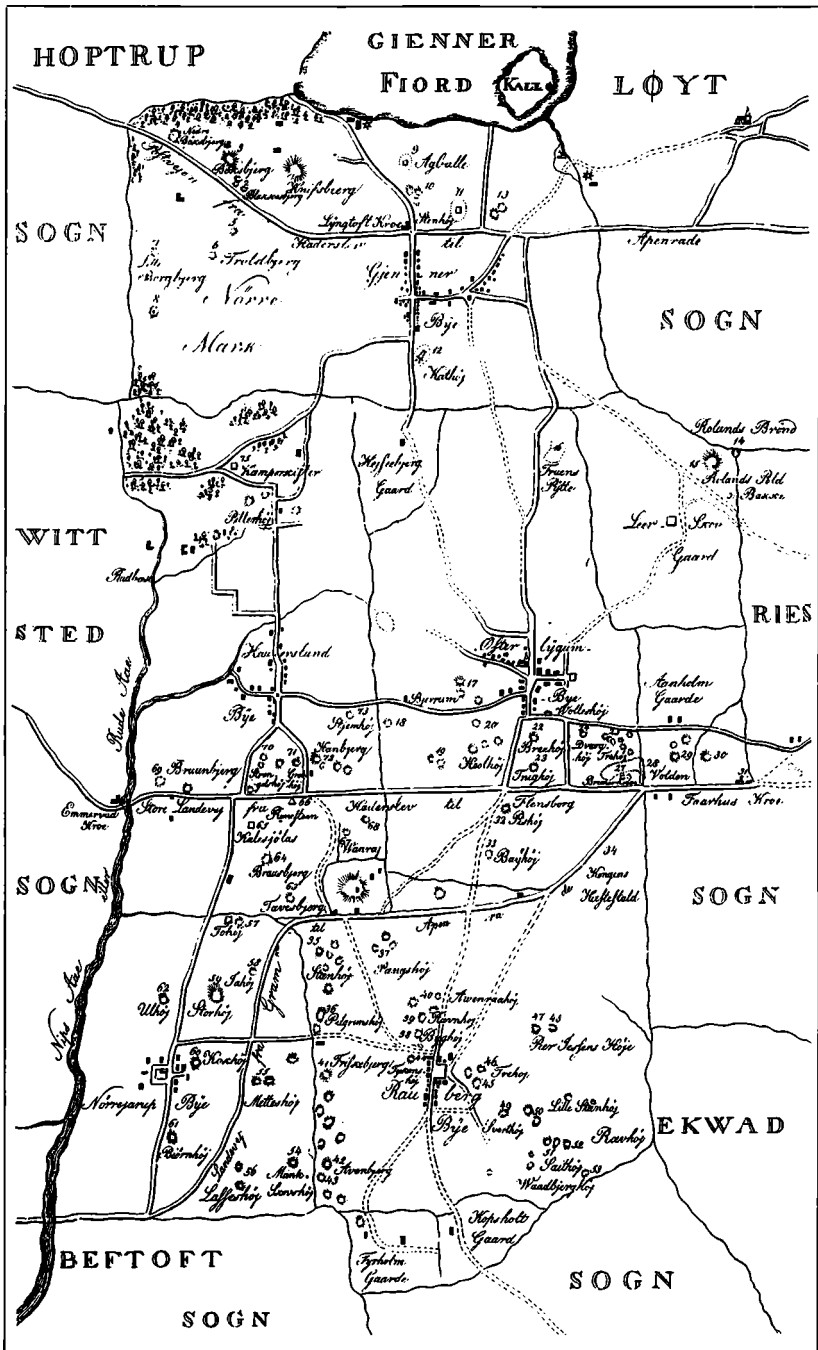
I 87 år stod HÆRULF-stenen i parken i Berlin. Hvorvidt en nordisk runesten har vakt nogen særlig opmærksomhed dernede mod syd, må betvivles. I 1895 og 99 undersøgte sprogforskeren *Ludvig Wimmer* stenen i Berlin. Han fandt den velbevaret, men temmelig dybt nedsunket i jorden og lod den derfor udgrave noget, for at den kunne fremtræde i sin rette størrelse i hans store runeværk, der blev udgivet 1895—1908.

Det var iøvrigt HÆRULF-stenen, som han kaldte for *Haverslund-stenen*, som først vakte *Wimmers* interesse for runesten. Han fortæller følgende herom i sit runeværk:

„— Jeg mindes klart, at jeg fandt stenen på det af pastor Kjer i 1808 angivne sted lige ved vejen og med indskriften ud mod denne. Det var, da jeg i 1852 som 13-års dreng i sommerferien rejste med dagvogn fra Kolding til Flensborg ad den gamle kongevej og undervejs vandrede fra Immervad kro, hvor vognen i længere tid gjorde holdt, og hen til stenen. Det var første gang, jeg stod foran en runesten, og med undren betragtede jeg de sælsomme tegn, som jeg vel kendte fra *Worsaaes Danmarks Oldtid*, men som jeg aldrig tidligere havde set hugget i sten, og som jeg nu gjorde et — sikkert meget mangelfuldt — forsøg på at aftegne, for senere i Flensborg sammen med min fader forgæves at bryde vore hoveder med at udfinde deres betydning . . .“

---

6. 11. 1808 indsendte pastor Kjer i Øster Løgum en længere indberetning om oldsagerne i Øster Løgum sogn. Hver af de nævnte stednavne i sin afhandling gav pastor Kjer et nummer, og til nærmere fastlæggelse af de mange navne tegnede han følgende kort, der her viser Øster Løgum sogn år 1808. — Men husk at lægge mærke til, at han af praktiske grunde tegnede øst opad!

Vil man se runesten ved oksevejen, som kan sidestilles med Hovslundstenen, skal man enten til Slesvig mod syd eller Bække mod nord.

Først efter genforeningen i 1920 blev der adskillige gange gjort forsøg på at få stenen tilbage. Gårdejer Oluf Andresen, „Nygård“ ved Hovslund, rettede således i sin tid en henvendelse til den tyske eks-kronprins Wilhelm om dennes bistand til at få stenen udleveret. Kronprinsen måtte beklage, at det ikke stod i hans magt at gøre noget ved sagen.

En kendt sønderjysk skolemand forsøgte en byttehandel med en drittel smør! Det må ikke have været de rette mænd, handelen blev foretaget med, for handelen glippede. — En anden kendt mand havde udpønsset en kidnapning og tilrettelagt planen i alle detaljer. Bilen med løfte- og læssegrej samt camouflage var allerede startet, men da manden hørte bilens brummen, blev han bange for sit foretagende — modet svigtede, og til alt held gik denne aktion såvel som byttehandelen i vasken, for stenen fik vi tilbage og det på en helt igennem reel og hæderlig måde. Flere andre forsøgte at rokke ved stenen og en del navne fortjente at blive nævnt. Skal der nævnes eet navn må det være dr. Ernst Reuter, Vestberlins daværende overborgmester. Denne mand tilkommer sikkert den største part af æren for, at stenen i dag står på sin gamle plads. Dr. Reuter stammede fra Åbenrå, hvor faderen var lærer på navigationsskolen, og derfor har han godt kunnet sætte sig ind i ønsket henede fra sin barndomsegn.

Frigivelsen af stenen skete i oktober 1951. I en tysk jernbanevogn blev den i pænt rensset stand leveret tilbage til Hovslund station. Herfra blev den af CF-kolonnen fra Haderslev i bil transporteret til sin gamle plads, hvor Nationalmuseet forestod opstillingen.

En grå og diset efterårsdag blev stenen ved en festlighed afsløret af daværende nationalmuseumsdirektør dr. Joh. Brøndsted. Egnens beboere var mødt talrigt op og desuden var der mange udensogns gæster, deriblandt amtmand Refslund-Thomsen, talrige museumsfolk og andre interesserede.

Spejderne fra Odins Trop i Vojens under HÆRULF-divisionen, der blev oprettet i 1946, var til stede med faner og bannere. Efter amtman-

dens takketale trådte en af spejderne hen til stenen og fremsagde følgende versificerede velkomst til det længe savnede minde:

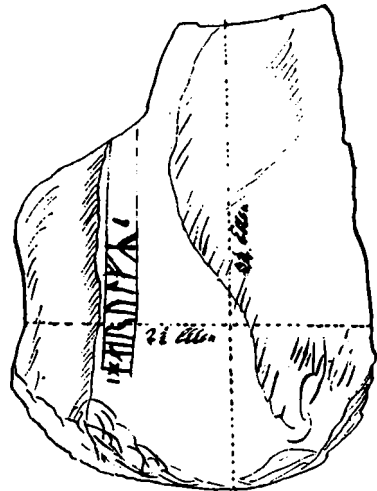
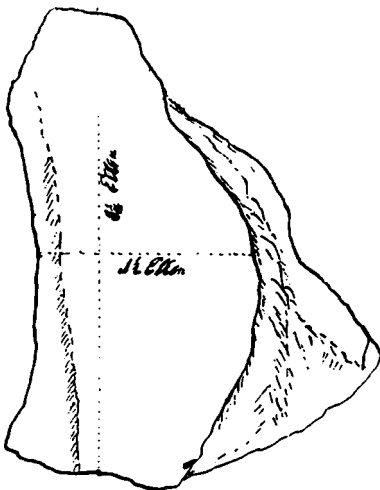
HÆRULF, fortids høvding,
hilsen bringer danske drenge,
der kun aner svagt din gerning.
Dog — runerne er stærke strenge,
der til oldtid knytter bånd.
På en fremtid vi gi'r hånd!

Ved en derpå følgende sammenkomst i forsamlingshuset, hvor Øster-Løgum sogneråd var vært, udtalte mange deres glæde over, at stenen igen prydede på sin gamle plads. En tysk gæst udtalte: „Hermed betragtes en gammel uret gjort god igen.“

Efter stenens tilbagekomst efter 87 års udlændighed er det blevet et helt andet publikum, som færdes og farer forbi i hast i alskens motorkøretøjer. Dog er der mange, som i ærbødighed standser op og tager det gamle mindesmærke i øjesyn og bliver en sjælden oplevelse rigere.

Die Westseite des Runensteinens

Die Ostseite des Runensteinens

Som pastor Kjer i Øster Løgum i 1808 tegnede HÆRULF-stenen.
Stenen er her set henholdsvis fra vest og fra øst.

Den sidste kongefærd ad hærvejen

Af *Senius Tiedemann, Hovslund.*

DEN SIDSTE KONGEFÆRD ad oksevejen gennem Øster Løgum sogn fandt sted, da kong Frederik VII den 3. oktober 1863 havde været til kirkeindvielse i Tyrstrup ved Christiansfeld og på hjemvejen til Lyksborg gæstede pastor Otto Binzer i Øster Løgum præstegård.

På den tid tjente på en gård i Øster Løgum by en ung pige, Karen Christensen. Hun var en kvik pige, som sad inde med gode evner. Af de mange kirkegængere kaldtes hun *Degnepigen* — især på grund af sin usædvanlig gode sangstemme. Nu under forberedelserne til kongebesøget måtte hun også træde hjælpende til. Præstegården skulle udsmykkes, og hertil lavede Karen buketter og bandt guirlander og kranser.

Da festlighederne ved det høje besøg var afsluttet, og der skulle tages afsked med majestæten, forærede Frederik VII som afskedsgave præsten et billede af sig og grevinde Danner i brudedragt. Men billedet blev et stridens æble, idet *Madammen*, som præstens frue Christiane kaldtes efter tidens skik, ikke under nogen omstændigheder ville have grevindens billede stående i sine stuer, men ønskede det tilintetgjort!

Men præsten, der i 1864 måtte søge nordpå, erklærede med fasthed: „Jeg brænder ikke min konges billede! — Men, kan vi to ikke enes om billedet, Christiane, så skal du have det, lille Karen, for det er alligevel dig, der har haft alt arbejdet til kongebesøget!“

Karen holdt billedet højt i ære gennem hele sit liv. Året efter, da krigen udbrød, måtte hun flygte bort i en båd fra Kalø. Ude i fjorden blev de af en preussisk kanonbåd dirigeret nordpå, og da de om natten endelig gik i land, troede de, de var på Fyn. Det viste sig at være Ærø — og her blev *Degnepigen* for bestandig.

Ved Karens død arvede hendes eneste søn billedet. Han var bogholder i Haslev og værnede livet igennem trofast om moderens klenodie. Mange år senere besøgte han Øster Løgum og traf da en gammel kone, som han spurgte, om hun kunne huske hans mor. „Karen Degnepige? Jo, hende glemmer jeg aldrig!“ svarede den gamle kone, „for det var hende, der sang mig ind på himmelvejen.“ Og med bevægelse fortalte hun om den unge piges sang, der havde grebet mennesker om hjertet.

Sønnen fortalte, at nogle af moderens sidste ord havde været: „Kunne jeg blot endnu en gang have set ind i Sønderjylland og siddet inde ved døren i Øster Løgum kirke og stået ved gravene!“ Her hvilede de mange, som hun i livet aldrig glemte. „Selv har jeg plukket blomster på byens jorder og nede på Dybbøls minderige skanser“, fortalte han. „Mor var lykkelig for disse vilde blomster, der var vokset henede. Ved hendes død i 1908 samlede vi alle disse buketter og lagde dem ind i hendes pude, så hun nu hviler sit hovede på dem i sin kiste.“

Som ældre mand sendte bogholderen en reproduktion af det gamle kongebillede til Øster Løgum præstegård, for at det nu, 87 år efter — i det samme år, som HÆRULF-stenen kom tilbage — kunne få sit hjemsted her, hvortil det i sin tid var skænket.

Og her hænger det den dag i dag.

Det gamle billede i Øster Løgum præstegård af kong Frederik VII (1808—63) og grevinde Danner i brudedragt. 7. august 1850 viedes Frederik VII og Louise Christine Rasmussen „til venstre hånd“ af Sjællands biskop J. P. Mynster. Det vakte megen modstand; kun få havde forståelse for kongens motiver. Han vidste, hvad hun betød af støtte for ham. Kort før sin død sagde han på sin jævne måde i Christiansfeld: „I kan takke hende for, at jeg ikke allerede nu ligger med næsen i vejret!“

I 1874 døde grevinde Danner af rosen, samme sygdom som kongens sidste. Hun testamenterede hele sin formue, ca. 7 mill. kroner, til et smukt velgørenhedsværk, der tager sig af gamle kvinder af arbejderklassen. Hun havde ikke glemt, at hendes mormor endnu på sine gamle dage måtte ernære sig ved vask.

Fra den gamle Immervad kro

Julius Ankersen fortæller.

Ved *Andreas Michaelsen.*

UDE I MOSELANDET ved Immervad ligger en lav, langstrakt holm med en enlig gård bag forblæste træer. Det er den tidligere Immervad kro, kendt viden om blandt alle vejfarende i gamle dage. Vi besøger i dag den sidste kroejer på Immervad, den 84-årige Julius Ankersen, der overtog kroen efter sin far i 1908 og nu bor i Haderslev.

Og som den rette kroejer ved han mangt og meget at berette og husker ikke mindst gennem faderens beretninger livet ved Immervad kro i den rigtig gamle tid:

„Lidt nord for broen ved oksevejen ligger mit fødehjem, den gamle Immervad kro. Den var en kongelig privilegeret kro og i gammel tid én af de betydeligste landevejskroer ved oksevejen.

Min bedstefar, gamle *Paul Ankersen*, var født 13. 5. 1786 på Menggård ved Christiansfeld. I 1821 giftede han sig ind på Immervad kro med Anne Marie Wollesen, datter af kromanden Peter Wollesen Dall. De fik ingen børn, og som enkemand blev bedstefar senere gift med en sangerinde, Juliane — en apotekerdatter fra København. De fik to sønner, og den ældste var min far *Peter Carl Chr. Ankersen*, der blev født på Immervad i 1850.

Min far fortalte meget. Han huskede studedrifternes gyldne dage og har således som dreng oplevet, at der én nat har overnattet 1400 kreaturer ved Immervad krol De førtes af to foderskaffere og af 36 drivere. Hele driften tilhørte godsejer, major Ingvarnsen, Stensballegård, én af de største handelsmænd dengang. Alle studene var mærket med kendetegnet „St“ — og det mærke var berømt på markederne i Hamborg og Husum, for disse stude var særlig store og kraftige og blev derfor mest solgt som trækstude. Til denne storeksporthørs stude og flere andre var der reserveret folde på Immervad. Således havde flere markløkke omkring Immervad navne som *Rendsborgholm*, *Melander* og *Majorenholm*.

Far fortalte, at i to martsuger i 1652 drev 5 studeflokke på ialt 6000 stk., tilhørende fem studekøbmænd, ud af landet og ind i det tyske. Det var købmændene Gert Petersen, Cornelius Kranz og Hans Andersen,

På de lange jyske okseveje var der, indtil jernbanen for 100 år siden blev bygget, tæt og travl færdsel, når stuedriverne kom vandrende de mange mile nordfra med store flokke af kvæg, som skulle afsættes på markederne i Slesvig og Holsten. (Usigneret tegning i Illustreret Tidende 15. 4. 1860).

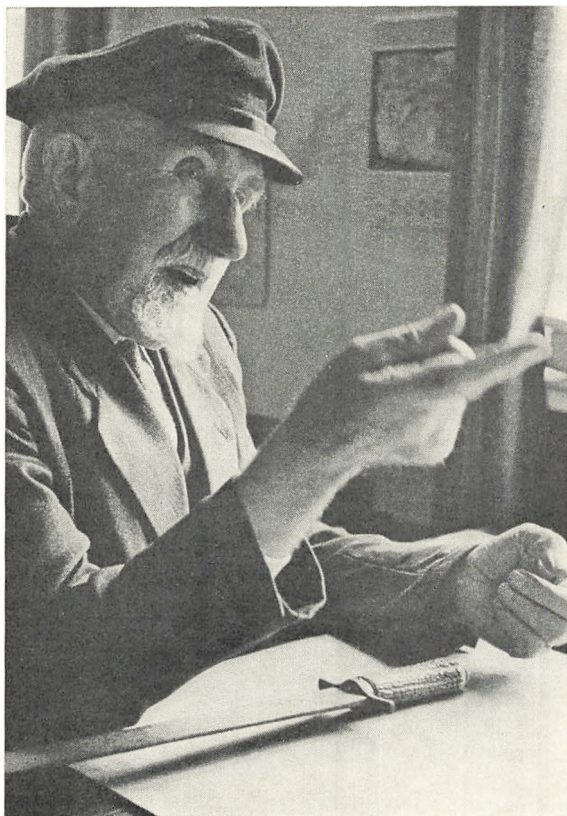
alle af Holsten, og så var der Dietrik Hansen fra Bremen og Bertel Jensen fra Viborg.

Som oftest var der i forårsmånederne daglig 7—800 kreaturer til overnatning på Immervad. Da trak de store stuedrifter fra Jylland ned mod Husum-marsken og videre helt til Hamborg. — Rundt om den gamle Immervad kro var der ringe i murene, og ved dem og i den store lade kunne der bindes 200 kreaturer. Kom der flere, blev de store drifter, efter at have fået vand ved åen, lejret i flokke i fenerne på marken. Alle betydelige landevejskroer lå jo som Immervad ved et vandløb for at få tilstrækkelig med drikke til de tørstige kreaturer.

Jeg husker endnu det brogede skue, når stuedflokkene nærmede sig Immervad under råb, skrål og lystige tilråb, afbrudt af dyrenes sindige brølen, mens alt næsten lå indhyllet i en mægtig støvsky.

Så fulgte en travl tid efter den ret ensomme og lange vinter for kropersonalet på Immervad. Dagen i forvejen ankom altid et par foderskaf-

Den 84-årige kroejer Julius Ankersen fortæller: „Der var ingen, der skulle komme Immervad kro for nær med skumle planer i min bedstefars tid! Indtil han døde i 1859 stod der hver nat dette gamle sværd ved hovedgærdet af hans seng. En nat fangede han med dette sværd i hånden en furetyv, der ikke turde andet end slippe sit bytte. Han blev så låst inde i et kammer, og så gik bedstefar ind og sov roligt videre. Intet under, at Immervad kro var kendt som et af de mest søgte og trygge tilholdssteder . . .“

Nu ligger det gamle sværd deponeret på Haderslev museum.

(foto: Bram van Leeuwen).

fere, som vi kaldte fouréer, for at anmelde driftens komme og bestille plads og foder til kreaturerne og få reserveret soveplads og forplejning til handelsmændene og driverne. De sørgede også for, at der kunne være nogen, som kunne overtage vagten ved dyrene om natten, så driverne kunne få den tiltrængte hvile — og endelig, at få meddelt madmoderen, hvad menuen havde stået på de foregående dage, så deres kost ikke skulle stå på ærter eller kål hele ugen igennem!

Hvert kreatur skulle have ét lispund (14 pund) hø, og dette hø skulle bindes på forhånd med halmbånd i knipper, så de var klar til uddeling, når stuedrifterne ankom. Det gav meget arbejde og var en god beskæftigelse for egnens arbejdere.

Drivedistancen lå på 5—6 mil pr. dag. For dem, der bedede på Immervad, passede det næste sted med *Povls kro* eller *Pedershøj kro*. Når drifterne var ankommet og havde stillet tørsten ved åen, blev studene samlet på lejepladserne, og vognene bragte så højt ud, så driverne kunne fodre kreaturerne. Når det var overstået, holdt en arbejdsmand opsyn med hver flok for at de ikke skulle løbe sammen, og driverne begav sig så endelig til kroen for at blive beværtet med mad og drikke.

Handelsmændene fulgte i reglen altid med driften oppe fra Jylland, og når bønderne fra egnen omkring oksevejen ønskede at sælge eller købe et dyr, sagde de min far besked eller også holdt de øje med, når drifterne kom forbi. Så kom bønderne til kroen om eftermiddagen eller ind under aften — og så blev der handlet!

Det kunne hælde, at et dyr undervejs var blevet lam eller træt og ikke kunne følge med. Så gav driverne ved ankomsten besked om, hvor det lå, og så måtte min far sørge for at få det hentet og plejet. — Enten indtil handleren kom næste gang, eller han måtte selv få det solgt eller byttet. Det var min fars første *anspring* til handel som dreng at måtte ordne det.

Når det efterladte dyr var så medtaget, at det ikke kunne transporteres til fods, blev det hentet i en almindelig kassevogn. Man kørte vognen hen til dyret, tog det ene baghjul af vognen og trak så dyret op på den skrå vogn — vippede vognen på højkant, satte hjulet på igen — og kørte så hjem med det.

Undertiden ville handelsmændene ikke følge driften på hele turen. Så bragte fouréren dagen i forvejen besked til far om at køre dem imøde undervejs. I Immervad havde de dengang ingen fjedervogn, men en lang kassevogn med tre agestole, som hang i hasper på en rund jernstang over kassens sidebrædder. Var vejen meget ujævn, kunne agestolene svinge behageligt i hasperne! Jeg husker, at kassen af den gamle vogn endnu i min drengetid lå inde over hanebjælkerne i tørveladen.

Oksedriverne var meget drevne i deres gerning og var yderst omsorgsfulde for dyrene, som var dem betroet. Deres valgsprog var:

Først oxen — så mig selv!

Kom der uro i en sådan flok, kunne det volde stort besvær at få skaffet ro og orden i den igen. Derfor blev de stedlige arbejdere, som

skulle våge ved dyrene om natten, nøje indskærpet om årvågenhed, for blev en flok splittet ad, var det et strengt arbejde at samle dem igen.

Når en stuedriver fra Nørrejylland startede på sin tur mod det sydlige Slesvig og Holsten, havde han en 150 mil lang gåtur foran sig — ca. 1000 km, førend han var hjemme igen! Og dog var han kun lige så let udstyret, som når vi andre skal besørge et ærinde i nabosagnet. Hans rejsedragt var: Tynde lærredsbenklæder og et brystdug (vesten) samt en trøje, der sædvanlig blev båret på armen og afvekslende måtte tjene som hovedpude, overdyne og rejsekappe. Desuden havde han en kasket, bar et par strømper uden såler, en stor lærredsmadpose i en snor og endelig en meget stor, svær, hjemmegjort knaldepisk, hvilke to sidste sædvanligt blev båret over skulderen. Trængte studene til et hvil ind imellem, måtte han selv ligge og hvile inde mellem studene. — Og alt dette gjorde han for kun en lille løn.

Var dagens mål i sigte, har driverne sikkert længtes efter det bestilte, solide måltid mad. Og efter at have kunnet stille de tunge, jernbeslåede *jyllændere* (træsko) fra sig, som mange af dem også kom i, fik driverne sig et godt og tiltrængt bad i Rudbækken for derefter at få hvilet godt ud ovenpå dagens trælsomme strabadser.

Ja, i solskin og regn måtte de forrette deres vandring, så sveden randt af dem, indtil endelig målet var nået og de kunne vende hjemad igen. — Hvem tænker mon mere på den tids transporter, nu da alt foregår i bil, pr. tog eller med skib, ja og med fly? —

Men stuedriverne oplevede meget på deres udenlandsture og fik meget nyt at se. Gamle Peter Callesen Lund, der døde 1913 i Stenhøj ved Hovslund, har fortalt: „Når vi nåede Hamborg, var vi naturligvis genstand for mange nysgerrige blikke, særlig af ungdommen, som var meget interesseret i vore spidse *jyllandstræsko*. Når vi så rigtig ville imponere dem, løb vi i fuld galop gennem gaderne og stampede sådan i stebroen, at det slog vilde gnister. Bag efter os fulgte så en sværm af ungdom, som ofte havde de mest utrolige forestillinger om os!“

Med en god fantasi kunne der udspindes mange hårrejsende beretninger, og mange af de gamle driveres historier, husker jeg, kunne godt lyde ret utrolige. —

I enden af den store lade på Immervad var der driverkammer med

otte dobbeltsenge; her kunne ligge 16 mand. Oppe i stuehuset var der fire kamre med to dobbeltsenge i hvert til handelsmændene. Skulle der skaffes plads til flere, blev der redt senge op på loftet.

Når aftenen nærmede sig på Immervad, og kreaturerne var fodret og passet, og de handlende og driverne var mættet ved den varme aftensmad, som var serveret i den store *pidsel* (storstuen), kom i reglen bønderne fra de omliggende byer for at få en passiar og orientere sig om priserne og undertiden for at handle dyr. En del spillede kort. Det var mest *trekort* — *tre grossen*; kun sjældent blev indsatserne overdrevet, som når nogle spillede *tre kort* — *tre mark* — det svarer til vore dages *krones-mausel*. Ellers spillede man mest om en *pons*.

På de store transportdage kom så ofte om aftenen egnens piger og karle til underholdning, og når storstuen var ryddet efter middagen, blev der ofte spillet op til dans og lystigt samvær, undertiden med lidt optræden, „*variete*“ med assistance af sangerinder. Så spillede min bedstefar *fiolin*, og det kunne min far også.

Immervad kro var et af de mest berømte steder ved oksevejen. Det var også bekendt for sin gode mad, for bedstemor var sikker i sit køkken! — Jo længere, man kom nordpå, des mere usikker var overnatning, fortalte far. Dengang ville man ikke sælge for papirspenge, så ligesom de mindre handlende gik han som ung mand med *æ kat* (en ½ meter lang skindpung) bundet om livet op for at købe dyrene nordpå. Den kunne godt *slie æ skind a æ haute* (hofterne)! Tit måtte de sove med den på om natten! Men de store handelsmænd kom med en pengekiste fuld af sølvdalere på vognen. Den skulle der fire stærke karle til for at bære ind. Nogle steder skruedes den fast i gulvet om natten! —

I 1870—71 har min far bygget Immervad kro om. I 1864 var jernbanen sydfra til Rødebro færdigbygget, og to år senere ført videre til Vamdrup. Fra da af aftog trafikken stærkt på oksevejen. Men min far klarede sig fint som handelsmand — der skulle også meget til for at opretholde hjemmet, for vi var 12 søskende! I 1908 blev jeg gift og overtog så Immervad kro.

Min kone havde indtil da været husbestyrerinde hos en gammel mand, *Christian Hansen*, der havde en stor gård i Skovbølling nord for Ha-

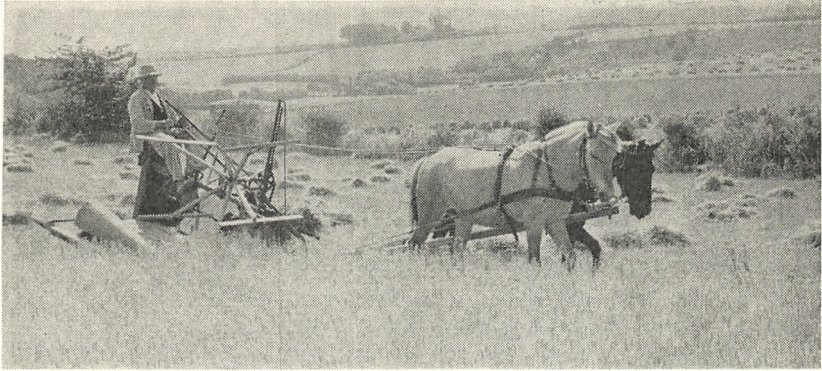
derslev. Han døde i 1907 som 93-årig og var altså født i 1814. Han fortalte mig meget om de gamle transporter ad oksevejen.

Fåredrifter havde han aldrig hørt tale om. Men heste, svin og gæs — dem huskede han, og sidstnævnte mindes jeg da også selv. Der kom pommerske gæs sydfra, 500 ad gangen med toget og blev *uelaj* i Røde Kro og herfra drevet med oksevejen efter Haderslev. Det gik kun langsomt, et par mil om dagen. Første dag nåede de til Immervad, hvor de overnattede i *æ Gåeshok*, et lille stykke mark ved vor kro. De var *rap-pet* på halsen og under vingerne, for her sad de bedste dun. Gæssene blev så solgt rundt om på gårdene, hvor de kom frem.

Chr. Hansen var kommet ud at tjene som 11-årig dreng i 1825. Han fik en trøje af sin fars vendt og et par *fiesælsbaus* (vadmelsbukser) og strømper og træsko. Som større begyndte han at sælge uldtøj. Det var små tider, men da han havde samlet sig lidt penge, begyndte han at handle svin — og det gav penge. Svinene blev købt oppe i Nordjylland og drevet med oksevejen — 6 mil om dagen — ned til de tyske brændrier og masterier, hvor de blev fedet op. På hjemvejen gik man 12 mil om dagen! (90 km), for der skulle omsætning til. Men da han var 50 år, havde han også samlet sig 50.000 Mark. Så købte han sig en stor gård og kunne som hestehandler leve sorgløst sine sidste 43 år!

Ja, der kunne fortælles meget mere om de gamle handelsmændstyper og livet dengang, men det kommer vi så nærmere ind på en anden gang!“

SANGEN OM ØSTER LØGUM

Melodi: Som dybest brønd . . .

*I Danmarks sagatid vort sogn har rod.
Derom ved Hovslund vidner fædres grave.
Her gudehov og offerlunden stod,
hvor Thor og Freja bragtes offergave.
Men bud om Krist fra Løgum Kloster klang
og bragtes hid ved fromme munkes virke.
Hvor mellem eg og bøg lød messesang,
der rejstes siden Øster-Løgum kirke.*

*Vort sogn sig strækker milevidt mod vest,
fra Gennerstrand til højderyggens vidder.
En nattergal var her en sjælden gæst,
men over Rugbjerg høres lærkens kvidder.
Hvor før kun fandtes sand med mosekær,
plantagen nu med gran og fyr sig breder.
Den værned' bondens sæd mod vind og vejr,
så agerland der blev af gølge heder.*

*Måske vort sogn for skønhed ej har ry,
skønt blidt det bugter sig i dal og høje.
Men se fra åsens kam ved Genner by,
hvor smukt et syn sig breder for vort øje.
Fra Elsterbæk til Nørreskov sig snor
den hovedvej imellem bøg og birke.
Og yndigt tegner sig mod himlens blå
på bakkens top den lille hvide kirke.*

Ved oksevejens dybe gamle spor
 en sælsom sten med runeskrift vi finder.
 Den leder tanken hen på ufreds år,
 men kalder og på rige, stærke minder.
 Vor hjemstavn var en tid i fremmed vold,
 i mange år vi fjenden måtte møde.
 Og sognets sønner tjente fremmed sold
 og mangen en med livet måtte bøde.

Men dansk var folket her fra Arilds tid,
 og danske vore fædre ville være.
 For ret og frihed virked' de med flid,
 til sejren atter hjem de kunne bære.
 Thi åndens virke trindt i gode hjem,
 som skabtes af den jævne mand og kvinde,
 har gennem sekler båret slægten frem
 og ført dertil, at frihed kunne vinde.

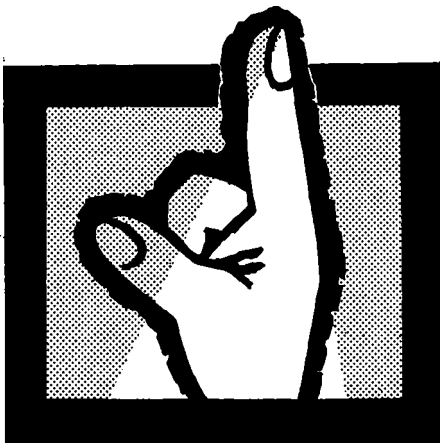
Gid altid vi må løfte arven så,
 at ret og sandhed svigtes ingensinde.
 Så hjertets røst hos store og hos små
 i hverdags jævne kår sit ja må finde.
 Kun derved kan et folk og land bestå,
 at åndens kræfter vinder over støvet.
 Gid efterslægten om os sige må,
 forgæves ej blev fædres virke øvet.

Christine Mathiesen (1960)

I mere end 150 år har sparekasserne ydet bistand og vejledning i alle økonomiske spørgsmål som et led i deres idealistiske sigte.

At en sparekasses overskud ikke udbetales som udbytte, men kun bruges til sikring af sparerens indskud og til velgørende formål, understreger yderligere,

at det gi'r tryghed at gå i SPAREKASSEN

DE SØNDERJYDSKE SPAREKASSER

Dagbladet

Dannevirke

Haderslev

**Agerskov
Sogns Spare- og
Laanekasse**

**Carl Niensens
Boghandel
Haderslev**

**Haderslev Amts
Sparekasse
Gravene - Haderslev**

**Sønderjyllands
Kreditforening
Haderslev**

**Schaumanns
klædefabrik**

**Aabenraa
Kreditbank A/S**

**Den danske
Landmandsbank
Sønderborg**

**Den Nordslesvigske
Folkebank
Aabenraa**

GRAM SLOTSKRO

**Frøs Herreds Spare-
kasse**
Rødding - Stiftet 1872

Svend Wæver A/S
Haderslev - Aabenraa

F. Engel - Haderslev

**Sønderjysk
Smørekspor-
forening**

Julius Nielsen
Korn- og tømmer-
forretning A/S
Vojens

VOJENS ANDELS SVINESLAGTERI
Telf. (045) 4 11 11 (4 lin.)

**Haderslev Bys Spare-
og Laanekasse**
Haderslev - Byens ældste
pengeinstitut

A. Hundevadt
HADERSLEV

Kul - Koks - Briketter
Brændselsoilier - Petroleum - Farvet benzin
Smøreolier - Fædt - Oliefy- og tanke
Billig finansiering

HOLM & MOLZEN A/S
Bispegade 13 - Haderslev
Telefon (045) 2 37 01*